

Beskrivelse uden sted – Om Giorgio Agambens paradigmatheori og det litterært singulære

AF JØRN ERSLEV ANDERSEN

SLAGMARK #72

SIDER: 127-140

I æstetik- og litteraturhistorierne aktualiseres ofte en problemstilling, som findes i historievitenskaber og idéhistorie. Den vedrører forholdet mellem et litterært enkeltværk eller en litterær enkeltcitation og kontekst og universalisering: Er det forsvarligt at analysere, læse, kommentere eller henvise argumentativt til et enkelt litterært værk eller en isoleret litterær citation af fx Arkhilokhos, Sappho, Horats, Friedrich Hölderlin, Rydan, Fjodor Dostojevskij, Raymond Rous- sel, Alfred Jarry, Gertrude Stein, Anna Akhmatova, William Faulkner eller Anne Carson, for nu at nævne en litteraturhistorisk kanon, som måske kunne have en vis idéhistorisk bevågenhed, uden at medtænke historiske kontekstualiseringer og/eller receptions- og virkningshistorier? Hvorfor henvise til et bestemt værk og ikke til andre? Hvorfor er citationerne næsten altid hentet fra kanoniserede og højlitterære værker? Hvordan forstås forholdet mellem værkets eller citationens specificitet som enestående eller isoleret hændelse/begivenhed og dets eksemplari- ske universalitet, det vil sige værkets eller citationens transformation fra singu- laritet til at kunne gives almen gyldighed eller paradigmatisk status i historisk, epistemologisk, ontologisk eller principiel henseende? Dette er ikke udelukkende en hermeneutisk, kildekritisk eller filologisk problematik, den vedrører også dis- kursanalyse og tænkningens historie.

Giorgio Agambens kapitel om paradigmatheori i *Signatura rerum: Sul metodo* (2008), *The Signature of All Things. On Method* (Agamben 2009) (*Alle tings signatur. Om metode*), åbner for interessante perspektiver på forståelsen af dette. Teorien præsenteres på Agambens gængse fortættede og assertive facon, det vil sige som en kæde af kortfattede kommentarer til udvalgte filosofiske figurer og tekststeder.

Man kan i kapitlet iagttage to ting i Agambens forsøg på at definere, hvad et paradigme efter hans opfattelse er: For det første har det til hensigt at demarkere betydningen af hans egne tidligere paradigmatiskke eksempler, såsom muselmanden og kz-lejren. For det andet benytter Agamben metarefleksivt og ufortolkende to korte indledningsstrofer fra et Wallace Stevens-digt som paradigmatisk mønster-eksempel på kapitlets paradigme-forståelse – det vil sige på en litterært singularer måde.

Paradigmatheorien vil i det følgende danne afsæt for en eksemplificerende perspektivering i form af en kursorisk paradigmatiskering af tre 'poetiske' tidsforståelser, som er tænkt både litteratur- og idehistorisk. Dette for at afprøve det resiliente ved Agambens paradigmatheori og anvendelser af litterære eksempler. Min hensigt er via en rekapitulation af de vigtigste grundtræk ved denne paradigmatheori at komme nærmere en kritisk forståelse/konceptualisering af Agambens begreb om *paradigmatisk singularitet*. Jeg vil relatere singularitetsteorien til hans begreb om *førstehed (arkhé)* og eksperimenterende sætte paradigmatheorien i spil som en idé- og litteraturhistorisk læsematrice ved at konturere et 'litterært tidsparadigme' med tre singularer komponenter, der er hentet fra tekster af Friedrich Hölderlin, James Joyce og Samuel Beckett. De vil blive benævnt hhv. 'cæsuralitet', 'cirkularitet' og 'simultaneitet' og vil blive grupperet i et tidsontologisk paradigme. Dette for med Agambens teori in mente at give et paradigmatisk eksempel på, hvorledes litterære referencer – hvilket her vil sige det litterært singularer – kan fungere som andet end bekræftelser af allerede etablerede filosofiske tankesæt – at litteratur (og æstetiske udtryk generelt) kan indgå i et teoretisk ræsonnement som tænkning på lige fod med filosofi og videnskab.

Jeg benytter her betegnelsen 'det litterært singularer' for dette, at enkeltværker fra litteratur- og æstetikhistorierne eller enkeltdele fra litterære værker (og kunst i bredere forstand) kan indgå i de givne fremstillinger som udtryk for tankemåder, der, som hos Immanuel Kant, på en dynamisk måde kan udvide et begrebs grænser eller, som hos Theodor W. Adorno, kan repræsentere det ikke-identiske. Og *ikke* –

som det ofte er tilfældet i idéhistorisk/filosofisk æstetik – som selvspejlende staffage til at udtrykke, bekræfte eller underbygge allerede i forvejen etablerede epistemologiske eller ontologiske udsagn hinsides deres egen kontekst.

Betegnelsen 'et paradigme' har normalt to grundbetydninger. Det kan enten være et sammenhængende og dominerende fx videnskabeligt, epokalt eller socialt tankesæt. Eller det kan være et enestående mønstereksempel for forståelse eller identifikation af et bestemt emne eller forhold.

Agambens paradigme-kapitel giver en definition, der både medtænker og rækker ud over de to betydninger. Han lægger ud med en kortfattet refleksion over forskelle og ligheder mellem Thomas S. Kuhns paradigmatheori og Michel Foucaults diskursbegreb.¹ Derefter udvikles selve teorien. Dertil kommer så dette, at kapitlet – som et privilegeret eksempel på paradigmatheorien – citerer to korte strofer fra indledningen til Wallace Stevens' flere sider lange digt "Description without Place" (Stevens, 1972). Citationen kommenteres ikke af Agamben, men står afslutningsvis for sig selv som teoribekræftende poetisk udsagn. **Sådanne litterære eller kunstneriske referencer anvender Agamben gerne som bekræftelse af egen teori gennem læse- og refleksionsmåder, der blander topisk kritik med poetisk tænkning.** Det er det sidste, der her forsøges sat i fokus.

Agamben forbinder som regel litterære eksemplificeringer eller citationer med sine nøglebegreber om potentialitet, singularitet og/eller arkhé. Generelt lokaliseres disse i hans teoretiske redegørelser gennem tillempninger af klassiske og moderne sprogs etymologier, filologier, paronomasier og poetiske funktioner til hans til enhver tid givne og forskelligartede teoretiske formål og **ræsonnementer, samt gennem åbne henvisninger til litterære referencer og citater, der, som i tilfældet med Stevens-stroferne, får lov at stå for sig selv som eksempler på poetiske særbegreb** af givne emner, in casu: Agambens paradigmatheologi, ved at sprog, ting og hændelse er afstemt med hinanden på en konceptuelt set transparent måde.

De 'rene fænomener' kan være fx 'en ren eksistens' eller 'en ren kendsgerning' (Agamben, 2009, s. 65), og de forstås som endnu ikke magtmæssigt approprierede kraftfelter eller ontologier for liv, erkendelse og eksistens.

||

Det er ikke ligetil, hvor det skulle vise sig relevant uden for hans egne emner, at bringe sig analytisk-praktisk på niveau med Agambens grundlæggende idé om *det uafgørlige* som enhver antinomis vibrerende tredje punkt. Den fordrer, at undersøgelser af givne forhold eller objekter arbejder sig arkæologisk frem til antagelser af givne fænomeners lige så heterogene som uudgrundelige eller ubegribelige 'førstehed', det vil sige indkredse de 'rene fænomener', som Agamben gerne tildeler præfikset 'ur-' og ofte benævner 'arkhé'. Dette reflekterer Agamben på forskellige måder over i de to kapitler i *Alle tings signatur* der vedrører signaturteori og filosofisk arkæologi, mens paradigmekapitlet udelukkende har fokus på teoretiske forudsætninger for at kunne udhæve bestemte forhold, begivenheder eller emner som mønstereksempler med egen oprindelse.

Et paradigmatiske mønstereksempel er nemlig altid ifølge Agamben en singularitet, der er ekskluderet fra en given diskursiv, historisk, institutionel eller tematisk kontekst, som den samtidig er en betydningsmæssig fortætning af. Et paradigme er en gruppe af singulariteter. Ikke forstået således, at grupperingen bestemmes af det paradigme, de er grupperet under, men omvendt. Agamben definerer singulariteterne som ekskluderede (i betydningen ene-stående) for at imødegå enhver form for paradigmatiske og historisk universalismetænkning og normativitet, og for samtidig at kunne bevare dem både som enestående eksempler og i en paradigmatiske ontologi, der respekterer ideen om det singulære.

|||

At noget er 'rent' betyder hos Agamben, som antydnet, og iøvrigt som hos Gilles Deleuze, der taler om en 'ren immanens' (Deleuze, 2001), at et givet fænomen eksisterer eller findes 'som sådan'.

'Potentialitet' er et ærkeeksempel på sådanne 'rene' fænomener i Agambens filosofi. Definitionen af den 'rene potentialitet som sådan' udleder han af det græske ord for kraft, *dynamis*, sådan som det blev forstået af Aristoteles og genfortolket hos Duns Scotus (Erslev Andersen, 2005), og det havde fra slutningen af 1990'erne og ind i 00'erne en prominent status i hans filosofi.

Kontoristen i Herman Melvilles novelle “Bartleby, the Scrivener” – det vil sige endnu et litterært eksempel, i dette tilfælde inspireret af Gilles Deleuze (Deleuze, 1993) – tildeles hos Agamben stjernestatus som den, der med vendingen “I would prefer not to” ytrer den rene potentialitets formel for eller bag enhver nyskabende aktivitet: “At være i stand til, i ren potentialitet, at kunne bære “ikke mere end” hinsides Væren og Intet, fuldt ud at kunne erfare den impotente mulighed, som rækker ud over dem begge – det er den proces Bartleby meddeler” (Agamben, 1999, s. 259) (Jf. Erslev Andersen, 2005).

Agambens lokaliseringer af ‘rene’ fænomener sker som nævnt gerne, men ikke altid, med henvisninger til litterære eksempler. Ud over Melvilles Bartleby nævner Agamben i kontingens-essayet “Bartleby, or On Contingency” (Bartleby eller om kontingens) (Agamben, 1999, s. 243-271) Anna Akhmatova og Friedrich Hölderlin. I paradigmekapitlet i *Alle tings signatur* nævnes ud over Wallace Stevens også Goethe, samt et kunstfilosofisk værk, som går igen i andre af Agambens bøger, nemlig Amy Warburgs billedatlas *Mnemosyne*. Singularitet og arkhé forbindes direkte i Agambens paradigmeteorien, mens potentialitet ikke indgår i den.

IV

I Agambens teori er en paradigmatiske singularitet altid relateret udelukkende til andre singulariteter. Antagelsen heraf udleder han med afsæt i en kort definition af eksemplets karakter i Aristoteles’ *Analytica priora*” (*Om slutninger*). Den genfindes ordret i *Retorik* 1375b, som Agamben citerer fra i første version af paradigmeteorien (Agamben, 2002), og hvis danske oversættelse er sådan:

Vi har sagt, at eksemplet (*parádeigma*) er induktion, og hvilke ting denne induktion behandler. Det forholder sig hverken som delen til det hele eller som det hele til delen; ej heller som ét hele til et andet hele, men som del til del, som lige til lige. Når begge hører til samme klasse, men det ene er mere bekendt end det andet, så er det et eksempel. (Aristoteles, 1991, s. 40)

Agamben justerer indholdet i citatet således, at relationen mellem del og helhed i et paradigme hverken er induktiv eller deduktiv. Han betoner endvidere, at enkelt eksemplerne bevæger sig fra del til del. Bevægelserne er analogiske, ikke logiske eller hierarkiske.

Denne bestemmelse af paradigmet, at det udgøres af singulariteter i analogi med hinanden og hvor den enkelte singularitet er paradigmatiske ene-stående, uddyber Agamben ved ultrakort at trække en parallel til Kants bestemmelse i *Kritik af dømmekraften* af, at den æstetiske dom (smagsdommen) kun kan kaldes eksemplarisk, hvis den er i overensstemmelse med en universel lov, som ikke i sig selv kan defineres, kun efterlevs, og hvor det er denne efterlevelse, der viser dens gyldighed. Agamben forklarer, at en æstetisk dom kan kaldes eksemplarisk, hvis den udøves på baggrund af en universel regel, som man ikke kan fremkalde, som der står i et langt Kant-citat i Agambens tekst (Agamben, 2009, s. 20-21).² Agamben konkluderer herefter, at det “er fremvisningen udelukkende af den paradigmatiske *case*, der konstituerer en regel, der ikke som sådan kan appliceres eller fastslås” (Agamben, 2009, s. 20).

Agamben vender derefter blikket mod en af Platons moderne fortolkere, nemlig Victor Goldschmidt og hans værk *Le paradigme dans la dialectique platonicienne* (*Paradigmet i den platoniske dialektik*) fra 1947 (Goldschmidt, 2003). Hovedpointen Agamben udtrækker herfra er, at den paradigmatiske relationalitet er mellem en singularitet og dens eksponering: “Den paradigmatiske relation opstår ikke blot mellem begribelige objekter eller mellem disse objekter og en almen regel; den viser sig i stedet mellem en singularitet (som derved bliver til et paradigme) og dens eksposition (dens intelligibilitet)” (Agamben, 2009, s. 23). En udveksling, som Agamben med Goldschmidt kalder dialektisk.

Det paradigmatiske singulære relaterer Agamben endvidere til Goethes teori om ‘urfænomenet’, forstået som ‘det rene fænomen’, i hvilket analogi kan trives i ‘perfekt ligevægt’ hinsides modstillingen mellem det generelle og det singulære og trods almengørende regler og dermed forblive et fænomen, der ved ikke at transcenderes kan blive til et paradigme og dermed – *lex* Goethe – til teori (Agamben, 2009 s. 30).

Agamben besvarer altså spørgsmålet om, hvad et paradigme er, ved at definere det som en gruppe af ene-stående eksempler, der ikke indgår i hierarkier mellem alment og partikulært eller i antinomiske relationer, men i et analogisk felt af givne singulariteter. Et paradigmatiske eksempel er et eksempel på noget i sig selv, men indgår også i paradigmets intelligibilitet.

V

I slutningen af paradigmekapitlet i *Alle tings signatur* opsamler Agamben sin paradigmateteori i et skema i seks punkter, som her kan danne overgang til mit eksperimentelle forsøg på at beskrive et muligt paradigme om tid med litterært singulære eksempler:

- 1 Et paradigme er en form for viden, der hverken er induktiv eller deduktiv, men analogisk. Den bevæger sig fra singularitet til singularitet.
- 2 Ved at neutralisere dikotomien mellem det generelle og det partikulære erstatter det en dikotomisk logik med en bipolar analogisk model.
- 3 Den paradigmatisk *case* bliver en sådan ved at suspendere og, på samme tid, synliggøre dens tilhørsforhold til gruppen (grupperingen), således at det aldrig er muligt at adskille dens eksemplaritet fra dens singularitet.
- 4 Den paradigmatisk gruppe (gruppering) er aldrig forudsat af paradigmet; det er snarere immanent i den.
- 5 I paradigmet er der ingen oprindelse eller *arkhé*; hvert fænomen er oprindelsen, hvert billede arkaisk.
- 6 Paradigmets historicitet ligger hverken i diakroni eller i synkroni, men i en krydsning af dem. (Agamben, 2009 s. 31)

Agamben benytter denne paradigmeforståelse til at karakterisere den måde, han tidligere har organiseret sine centrale eksempler på. Han nævner 1) Homo sacer og kz-lejren, 2) Muselmanden og undtagelsestilstanden og 3) Den trinitariske *oikonomia* og akklamationer. De har ikke som mål haft at opspore noget som grund for noget andet eller forbinde dem med historiske oprindelser. Tværtimod har hensigten været at begribeliggøre forskellige sammenhængende fænomenserier, hvis særtræk er undsluppet eller som kunne undslippe historikerens blik (Agamben, 2009, s. 31).

Der er altså ikke tale om, at et paradigme har en oprindelse eller *arkhé*, der peger tilbage på en urbegivenhed før eller hinsides paradigmet selv. Derimod er hvert fænomen en oprindelse og hvert billede arkaisk i paradigmet. Dette kan eksemplificeres med, at kz-lejren er et singulært, fænomenalt eller selvberørende eksempel, der ikke er identisk med homo sacer-figuren og dermed ikke udgør en *'historisk'*

eller 'universel' *study case*. Som eksempel befinder kz-lejren sig 'ved siden af' homo sacer-figuren som paradigmatiske singulariteter ved at være ekskluderet fra den og samtidig en del af den. Kz-lejren og homo sacer er hver for sig singulariteter, men grupperet i samme paradigme.

Der er altså ikke tale om, at et paradigme har en oprindelse eller 'arkhé', der peger tilbage på en urbegivenhed, der ligger før eller hinsides paradigmet selv. Hvert fænomen er en oprindelse og hvert billede arkaisk i paradigmet.

VI

Agambens anvendelse af betegnelsen 'arkhé' er flertydig og kan menes at være idiosynkratisk, hvilket Jacques Derrida gør i en kritik af Agambens anvendelse af begrebet. Det kan være hensigtsmæssigt med en kort demarkativ ekskurs om denne 'arkhé'-strid, således at betegnelsens moderne filosofiske betydningsflux kort trækkes op.

I 1967 forbandt Jacques Derrida i *Om grammatologi* termen 'arkhé' med sit begreb om skriften og dens differens og talte om en 'arkeskrift' som betegnelse for de mærker, spor og begivenheder i skriften, der erindrer om den materielle skrift og dens principielt set ubegribelige, men i praksis virksomme oprindelse (arkhé) og betydning. Ifølge Derrida har der altid været skrift, hvis oprindelse er en "arkeskrift, ur-skrift, hvis nødvendighed vi her vil påvise [...]; og som vi kun vedbliver med at kalde skrift, fordi den har væsentlige træk fælles med det vulgære skriftbegreb" (Derrida, 1970, s. 126).

I en polemik i det tredje seminar i Derridas sidste seminarrække 2001-2002 med titlen *La bête et le souverain (Dyret og suverænen)* polemiserer han mod Agambens brug af 'arkhé', ved at beskrive den som et ufrivilligt komisk eksempel på anvendelsen af den magttænkning Agamben som bekendt forsøger at unddrage sig. Derrida begrundede dette – gennem en klassisk dekonstruktiv manøvre – med, at Agamben tilskrives sig retten til suverænt at kunne udnævne snart dette, snart hint til 'arkhé' og 'rene urfænomener', hvilket i praksis og konstraintentionelt gør ham til en suverænitets- eller magttænkner, der lovgiver om tingenes rette forståelse (Derrida, 2009, s. 92).

Agamben benytter imidlertid betegnelsen på en anden og langt mindre rigoristisk måde end Derrida, idet han dynamisk forsøger at udpege endnu ikke aktualiserede kraftfelter eller potentialiteter, som unddrager sig magtdiskursive appropriationer, og

altså ikke som betegnelse for et generaliseret fænomens ubegribelige herkomst og endeløse sprogdannende differeren, arkhéskriften, sådan som Derrida tænker det i grammatologien vedrørende skriftens materialitet. Agamben taler altid om singulære begivenheder med specifikke effekter og benytter betegnelsen 'arkhé' på en 'arkivisk' måde, hvilket vil sige som en åben påmindelse om disse. Emnet om 'arkhé' er derfor hos Agamben ikke forbundet med skriften som hos Derrida.

VII

Spørgsmålet er, som tidligere antydte, om man med udbytte kan anvende Agambens paradigmati på **andre områder end hans egne**. Det kan ikke her afgøres definitivt, men jeg vil kort og forsøgsvis skitsere – og det kan af pladsmæssige grunde ikke blive andet end en skitse – et muligt tidsparadigme, der som tidligere nævnt består af en cæsural, en cirkulær og en simultaneisk komponent. De er litterære og stammer fra udvalgte steder i tekster af Friedrich Hölderlin, James Joyce og Samuel Beckett. De to første komponenter er i indhold tillige eksplicit idéhistoriske. Paradigmets elementer (eller 'singulariteter') er som følger.

1. *Cæsuralitet*. I Friedrich Hölderlins kommentarer ("Anmerkungen") til sine egne oversættelser af Sofokles' *Ødipus* og *Antigone* forklarer han, at de to dramaer har ensartede, men forskelligt placerede tragiske omslagspunkter, som indfinder sig i og med Teiresias' taler. Hölderlin forstår dem som isolerede indslag fra en anden verden eller orden, end den, der iscenesættes i det enkelte dramas forløb. Teiresias' ytringer – der advarer om gudernes frygtelige nemesis hvis ikke protagonisten afbryder sin skæbnebestemte vej mod at begå hybris – bryder dramaerne op i to dele, der ikke harmonerer med hinanden, begyndelse og slutning rimer ikke med hinanden, som der står. Hölderlin kalder Teiresias' tale i hvert af de to dramaer for "det rene ord" (das reine Wort) (Hölderlin, 1998, s. 310), hvilket ikke – hvad nogle fejlagtigt har troet (Erslev Andersen, 2010) – betegner en dekonstruktiv begivenhed, men er betegnelse for en isoleret tale, der bryder ind fra en anden verden, en anden orden, som i dramaerne er inhuman, da det er gudernes lovtale, der formidles gennem Teiresias. Hölderlin kalder dette brud for en *cæsur* (Hölderlin, 1998, s. 310). Walter Benjamin, Michel Foucault, Jean-François Lyotard og Gilles Deleuze har på hver deres måde anvendt dette cæsurbegreb til at reflektere over indbrud fra andre ordener i narrativitet (Benjamin), epistemer (Foucault), det sublime (Lyotard)

tard) og temporalitet (Deleuze) (jf. Erslev Andersen, 2010, s. 36 og 40-42). De har på hver deres måde fokus på den cæsurale begivenhed, ikke som hos Hölderlin som formidling af gudernes advarsler, men på dette, at der er tale om en cæsur i et tidsforløb, der bevirker, at begyndelse og slutning ikke rimer med hinanden.

2. *Cirkularitet*. Indledningssætningen i James Joyces *Finnegans Wake* lyder: “ri-verrun, past Eve and Adam’s, from swerve of shore to bend of bay, brings us by a commodius vicus back to Howth Castle and Environs.” 628 sider senere bryder bogens sidste sætning af: “A way a lone a last a loved a long the.” Værkets sidste sætning udgør dets første sætnings første del. Denne cirkulære figur, denne ‘commodius vicus’ (passende vej), dette kredsløb, får, på grund af læsningens buede linearitet, spiralkarakter i kraft af hver gennemlæsnings nedskrivning af forløbet mod forsvindingspunktet i den sidste og første sætnings temporale intethed. Cirkulationsfiguren er direkte inspireret af Giambattista Vico, hvilket Joyce selv har bemærket og som antydes med vendingen “Vicous circles”, som nævnes et andet sted i bogen, hvor ‘cirklerne’ er en allusion til Vicos forståelse af den humane historie som en proces i tre dele, der først i “gudernes tidsalder” er knyttet til et “poetisk sprog” for til sidst gennem “heltenes tidsalder” at ende i “menneskenes tidsalder”, hvis sprog bliver begrebsligt og abstrakt og derfor barbarisk og brænder sammen. Herefter begynder processen forfra på nye måder, hvilket Vico betegner som en *ricorso* (Jørgensen, 1992, s. 27f.). *Commodius vicus* og *Vicous circles* kan samles til et historiesyn, hvor Joyce indirekte aktualiserer Vicos historieforståelse ved at forstå historicitet som en genkomstfigur, ikke af det samme, men af entropiske forløb i tre trinvis stadier fra ‘poetisk sprog’ til begrebsligt barbari. En cirkulær historieforståelse og narrativitet.

3. *Simultaneitet*. Samuel Becketts *Endgame* er berømt for allerede i første replik at have en markering af slutningens tilstedeværelse i begyndelsen, hvilket også erfares undervejs i stykkets mange uafgørlige eller indefinerede begyndelser og afslutninger. Stykkets første replik ved Clov indledes således: “Finished, it’s finished, nearly finished, it must be nearly finished. [Pause.] Grain upon grain, one by one, and one day, suddenly, there’s a heap, a little heap, the impossible heap [...]”. Et stykke inde i Hamms efterfølgende replik står der: “Enough, it’s time, it ended, in the refuge too. [Pause.] And yet I hesitate, I hesitate to ... to end. Yes, there it is, it’s time it ended and yet I hesitate to – [he yawns] – to end” (Beckett, 2009, s. 6). Der er altså ikke som hos Hölderlin tale om en dramatisk cæsur et sted i stykket, der adskiller begyndelse

fra slutning, eller en cirkulær nedskrivning til en ny begyndelses nulpunkt som hos Joyce, men om en tøyen mellem en begivenheds begyndelse og eksekuteringen af dens slutning, hvor begyndelsen altid allerede er sin egen slutning, og hvor forløbene fra begyndelse til slutning er en lang række af tøvende udstrækninger af slutningens begyndelse. Begyndelse og slutning agerer simultant i den tøvende udskydelse af det terminale slutpunkt, det er spillet om slutningen, det er *endgame*.

VIII

Topisk anskuet udveksler disse tre elementer ikke med hinanden, og de er formentlig aldrig tidligere blevet grupperet sammen. Men tilsammen tegner de et paradigme for dette at tænke tid i ikke-lineære narrativer.

De tre elementer er ikke antinomier. Det er tre singulariteter, der har hver deres oprindelse i hver deres værksammenhæng og narrativitet. De både performer og beskriver forskellige typer af ikke-lineær narrativitet og historicitet. De lader det imidlertid også stå åbent hen, hvordan noget sådant kan konceptualiseres og derfor kan derfor grupperes i et tidsontologisk paradigme. Deres indhold er ikke bestemt af paradigmet, men er immanent i dem. De forstås bedst analogisk, ikke induktivt eller deduktivt. De demarkerer, hver for sig og på kryds og tværs af hinanden, temporalt set brudte narrativer, der vedrører paradigmatisk historicitet i en kombination af cæsur-, cirkel- og samtidighedstænkning.

Med andre ord er tid i dette paradigme ikke konciperet lineært (i stil med de klassiske metaforer for tid: pil, strøm eller flod), men som *et triadisk paradigmatisk felt af ikke-lineære singulariteter*.

IX

Et paradigme bør ifølge Agamben have en ontologisk karakter. Han skriver herom, at "den intelligibilitet, som er paradigmets spørgsmål, har en ontologisk karakter. Det henviser ikke til en kognitiv relation mellem subjekt og objekt, men til en sand væren." (Agamben, 2009, s. 32). Om intelligibiliteten i mit tidsparadigme ligefrem refererer til en sand væren – sådan som Agamben formentlig mener hans egne eksempler med muselmanen og kz-lejren gør det – må her stå hen som et åbent spørgsmål. Dets funktion er ikke tænkt ontologisk. Dets funktion er ganske enkelt

at være et eksempel på en mulig anvendelse af Agambens paradigmatteori og samtidig et paradigmatisk eksempel på poetisk tænkning. Til det sidste er det på sin plads at erindre om, at paradigmekapitlet i *Alle tings signatur* som nævnt afsluttes med et par lyriske strofer fra Wallace Stevens' digt "Description without Place":

It is possible that to seem – it is to be,
As the sun is something seeming and it is.

The sun is an example. What it seems
It is and in such seeming all things are.
(Agamben, 2009, s. 32)

Agamben forklarer, at han ingen bedre definition af den paradigmatteori kender end den der findes i disse to strofer. De træk af amerikansk fænomenalisme eller pragmatisme (efter William James), som nogle mener præger Wallace Stevens' digtning, og som er et litteraturkritisk stridspunkt, skal ikke her forfølges videre, blot nævnes for fuldstændighedens skyld – og for at minde om, at ethvert tilskåret poetisk eksempel gerne kalder på, hvad Edmund Husserl kalder for eidetisk variation og fænomenologisk reduktion. Eller, som Agamben bemærker: "et paradigme indeholder på en eller anden måde 'the *eidos*', selve den form som skal defineres" (Agamben, 2009, s. 23). Hertil kunne man spørge: Ville eksemplet med Wallace Stevens-stroferne ændre på Agambens tekst hvis deres fænomenalistiske og/eller pragmatistiske indebyrd medtænkes? Vi ved det ikke. Til gengæld ved vi, at et poetisk eksemplets magt altid er flertydig, det er simpelthen en beskrivelse uden sted. Et stedløshedens paradigme. Et virtuelt felt af cæsurer, cirkler og slutspil.

NOTER

- 1 Af pladshensyn undlader jeg at gå ind i kapitlets indledende bemærkninger om forskellene mellem Thomas S. Kuhns paradigmebegreb som en overordnet betegnelse for teoretiske grundantagelser, der historisk og sætvis antager eksempel på og model for bestemte typer af videnskabelig praksis (Kuhn, 1995, s. 61-62), og Michel Foucaults diskursbegreb, hvor analysen af Bentham's panoptikon (Foucault, 1975) tjener som illustration for Agambens diskussion (jf. også de la Durantaye, 2009, s. 214f.), der konkluderer, at det "foucauldsk paradigme er ikke kun et eksempel og en model, der [som hos Kuhn] har indvirkning på normalvidenskabens konstitution, men først og fremmest et *exemplum*, som fører til, at påstande og diskursive praktikker kan samles i nye intelligible sammenhænge og i en ny konteksts problematik" (Agamben, 2009, s. 18).
- 2 Man kan her bemærke, at aporien mellem smagsdommens begrebsløse følelse og dens begrebslige ytring i Kants æstetiske teori er velkendt. Agamben afstår fra at gå nærmere ind i dette. Han konstaterer blot, at der kan tales alment om en relation mellem følelsen i den individuelle smagsdom (af Agamben forstået singulært eksemplarisk) og dens nødvendighed (af Agamben forstået som ontologi), det vil sige mellem smagsdommen og *sensus communis*. Man kan hertil føje, at Kants eksempler iøvrigt (Lloyd, 1995) må siges at udfordre Agambens teori, hvilket det ikke her er muligt at forfølge nærmere.

LITTERATUR

- Agamben, G. (1999). "Bartleby, or On Contingency". *Potentialities*. Stanford: Stanford UP.
- Agamben, G. (2002). "What is a Paradigm? Lecture at European Graduate School": <http://www.egs.edu/faculty/giorgio-agamben/articles/what-is-a-paradigm/>.
- Agamben, G. (2004). *The Open*. Stanford: Stanford UP.
- Agamben, G. (2009). *The Signature of All Things. On Method*. New York: Zone Books.
- Aristoteles (1991). *Retorik*. København: Museum Tusulanums Forlag.
- Beckett, S. (2009). *Endgame*. London: faber and faber. de la Durantaye, L. (2009). *Giorgio Agamben. A Critical Introduction*. Stanford: Stanford UP.
- Deleuze, G. & Agamben, G. (1993). *Bartleby. La formula della creazione*. Macerata: Quodlibet.
- Deleuze, G. (2001). *Pure Immanence*. New York: Zone Books.

- Derrida, J. (1970). *Om grammatologi*. København: Forlaget Arena.
- Derrida, J. (2009). *The Beast & the Sovereign 1*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Erslev Andersen, J. (2005). "Potentialitet som sådan. Begrebskritiske bemærkninger om potentialitet og skolastik i Agamben". I *Livs-form. Perspektiver i Giorgio Agambens tænkning*. Red. Mikkel Bolt/Jacob Lund. Aarhus: Klim.
- Erslev Andersen, J. (2010). "Den tragiske cæsur. Friedrich Hölderlins analyser af Sofokles". Aarhus: *Peripeti* 13.
- Foucault, M. (1975). *Surveiller et punir*. Paris: Gallimard.
- Goldschmidt, V. (2003). *Le paradigme dans la dialectique platonicienne*, Paris: Vrin.
- Joyce, J. (1971). *Finnegans Wake*. London: faber and faber.
- Hölderlin, F. (1998). "Anmerkungen zum Oedipus". I *Samtliche Werke und Briefe II*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Jørgensen, A. (1992). *Vico. Myte, historie og erkendelse*. Aarhus: Slagmarks Skyttegravsserie.
- Kant, I. (2005). *Kritik af dømmekraften*. København: Det lille Forlag.
- Kuhn, T.S. (1995). *Videnskabens revolutioner*. København: Fremad.
- Lloyd, D. (1995). "Kant's Examples". I *Unruly Examples. On the Rhetoric of Exemplarity*. Red. Alexander Gelley. Stanford: Stanford UP.
- Stevens, W. (1972). "Description without Place". I *The Palm at the End of Mind*. New York: Vintage Books.